

Відгук

офіційного опонента на дисертацію

Потапенко Руслани Михайлівни «Науково-педагогічна інтелігенція Української РСР в умовах соціогуманітарних змін 1985–1991 рр.», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – Історія та археологія

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок з науковими програмами

Під час «перебудови» 1985–1991 рр. в СРСР влада намагалася вивести державу з економічного застою шляхом низки реформ, зокрема й у соціокультурній сфері, наприклад спрямованих на втілення досягнень науково-технічної революції. Було заплановано, що постане нова психологія, мислення спрямується на нові досягнення та зміни. В сукупності з курсом на демократизацію й розширення гласності ці реформи мали на меті «психологічну перебудову кадрів», передусім науково-педагогічної інтелігенції. Остання мала, за задумом влади, підвищити ефективність навчання, поліпшити підготовку фахівців і «виховати свідомих будівників нового суспільства». Оскільки науково-педагогічна інтелігенція УРСР відіграла ключову роль у формуванні нових професіоналів, а також брала участь у модернізації освіти, сприяла формуванню й поширенню національної ідеї, дослідження цієї соціальної групи суттєво поглибить знання про суть науково-освітніх процесів, у республіці протягом 1985–1991 рр. Історичний досвід реалізації потенціалу науково-педагогічної інтелігенції має велике значення в контексті гуманізації та модернізації сучасної національної освіти. А отже, тема, яку Р. М. Потапенко обрала для свого дослідження, є поза сумнівами актуальною.

Дисертацію виконано відповідно до наукової проблематики кафедри історії та культури України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» «Суспільно-політичні

трансформації в Україні XIX– початку XXI ст.» (номер державної реєстрації (0118U003849).

***Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків
та їх достовірність***

У праці показано соціогуманітарну складову діяльності науково-педагогічних працівників в умовах суспільно-політичних і соціокультурних трансформацій 1985–1991 рр., їхню участь у демократизації, гуманізації й гуманітаризації освіти, створенні національної системи освіти.

Для цього дисертантка проаналізували рівень наукової розробки теми й, зробивши висновок про її слабку розпрацьованість, на основі репрезентативної джерельної бази (зібраної як у різноманітних архівах, так і на сторінках релевантних періодичних видань) й доцільно обраної методологічної стратегії дослідження простежила еволюцію поняття «інтелігенція», її соціокультурного феномену на тлі «перебудови», з'ясувала кількісні і якісні характеристики науково-педагогічних кадрів; охарактеризувала умови професійної діяльності науково-педагогічної інтелігенції під час наростання системної ідеологічної кризи й деполітизації освіти; встановила внесок науково-педагогічних працівників у модернізацію освіти, посилення її демократичної, національної та соціогуманітарної складових; показала участь науково-педагогічної інтелігенції у дискусіях щодо мовного питання й реалізації Закону про мови в освіті, а також співпрацю наукової та педагогічної інтелігенції щодо поширення знань про Україну і запровадження українознавчої діяльності в закладах освіти.

Висновки логічно випливають із попереднього викладу, відповідають завданням дослідження й у сукупності розкривають його мету. Вони самостійні й достатньо підкріплені достовірними фактами.

***Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу
в опублікованих працях***

Наукова новизна дисертації зокрема полягає в тому, що вперше в українській історіографії на базі зокрема й нововведених у науковий обіг маловідомих архівних джерел комплексно досліджено становище та діяльність

науково-педагогічної інтелігенції УРСР в умовах «перебудови» 1985–1991 рр. проаналізовано історіографію й систематизовано комплекс джерел, які містять відомості про науково-педагогічної інтелігенції окресленого періоду; проаналізовано еволюцію поняття «інтелігенція», наведено її кількісні і якісні характеристики; розкрито, як розробляли й поширювали політико-ідеологічні тези влади в освітній роботі через наукові академічні структури, як ці тези впливали на професійну діяльність науково-педагогічної інтелігенції; окреслено негативні наслідки участі науково-педагогічних працівників до комуністичної пропаганди; встановлено, що демократизація науково-педагогічного середовища деполітизували освіту, якісно змінили систему підготовки кадрів, розширили межі національної проблематики досліджень, посприяли ліквідації «білих плям» у пізнанні минулого, доповнили науково-теоретичну базу педагогічної діяльності; визначено ключову роль науково-педагогічної інтелігенції в модернізації системи освіти, її новітні науково-педагогічні розробки, участь в оновленні підготовки кадрів; визначено, як поставали нові засади викладання циклу соціогуманітарних дисциплін, застосування педагогічних інновацій; охарактеризовано співпрацю науково-академічних кадрів і педагогів України, з'ясовано, що офіційна педагогіка на кінець 1980-х рр. почала активно співпрацювати з владою; охарактеризовано громадянську позицію науковців, вчителів і викладачів вищої школи в підготовці та впровадженні Закону про мови в освіті України й роль у цьому та в національному відродженні загалом національно-свідомої інтелігенції; показано результати взаємодії наукових та педагогічних кадрів у проведенні та запровадженні в освітній процес українознавчих студій; удосконалено й поглиблено характеристику актуальних проблем у соціогуманітарних дослідженнях; розширено джерельну базу та методологічний інструментарій вивчення історії інтелігенції.

Основні положення та висновки дослідження оприлюднено в 16 публікаціях (з них 7 – у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – в закордонному науковому виданні).

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність

Зміст дисертації відповідає її темі. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять результати власних досліджень, висновків, списку використаних джерел і літератури, а також додатку. Список використаних джерел і літератури містить 419 позицій. Загальний обсяг дисертації становить 239 с., з них основний текст займає 194 с.

У вступі дисертантка розкрила актуальність дослідження проблеми, зв'язок роботи з науковими темами, виклала мету й визначила завдання, об'єкт і предмет, хронологічні й територіальні межі, обґрунтувала принципи та методи дослідження, аргументувала наукову новизну отриманих результатів, їх практичне і теоретичне значення, надала інформацію про апробацію результатів студій, наявність публікацій за темою дослідження та структуру роботи.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» (с. 11 – 40) проведено досить ґрунтовний історіографічний аналіз наукових праць за темою роботи, охарактеризовано її джерельну базу, висвітлено методологічні підходи дослідницької роботи. Дисертантка виділила кілька історіографічних груп, використовуючи предметно-тематичний і хронологічний принципи. В межах першого розділу автором було з'ясовано, що проблему реакції науково-педагогічної інтелігенції УРСР на соціогуманітарні зміни 1985–1991 рр. вивчено лише фрагментарно, що не дає змоги скласти цілісну та об'єктивну картини трансформацій у науково-освітній сфері й зумовлює необхідність у її комплексному дослідженні на дисертаційному рівні. Систематизовано джерельну базу та обґрунтовано використання базових принципів історичного пізнання для розкриття теми роботи, застосування загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціальних історичних методів при її написанні.

У другому розділі «Науково-педагогічна інтелігенція в процесах демократизації освіти» (с. 41 – 130) проаналізовано соціокультурний феномен

інтелігенції в умовах суспільно-політичних і соціокультурних трансформацій. Показано становище науково-педагогічних кіл на тлі поглиблення державної ідеологічної кризи. З'ясовано кількісні та якісні характеристики науково-педагогічної інтелігенції, її професійний рівень та суспільний потенціал. Висвітлено ключову роль науково-педагогічних працівників у модернізації системи освіти в напрямку її інформатизації, наближення до завдань НТР, демократизації, гуманітаризації й гуманізації, пошуку національної освітньої парадигми.

У третьому розділі «Науково-педагогічна інтелігенція в творенні національного соціогуманітарного простору» (с. 131 – 186) досліджено потенціал науково-педагогічної інтелігенції у впливі на розвиток мови та реалізації Закону про мови як основи підготовки національних кадрів. Показано, що схильність до українознавства в колах науково-педагогічної інтелігенції стимулювала ідею про створення першого в Україні науково-освітнього центру «Інститут українознавства», сприяла розробці нової концепції розвитку українознавчих студій. Науково-педагогічна інтелігенція відіграла ключову роль у пошуку нового стандарту освіти, відповідного до вимог часу, в популяризації національної освіти шляхом підвищення уваги до народознавства, народної педагогіки тощо. Проаналізовано результати співпраці науковців і освітян у реалізації українознавчих досліджень та їх запровадженні в освітній процес.

Можна констатувати, що дисертація є завершеною працею з історії науково-педагогічної інтелігенції Української РСР в умовах соціогуманітарних змін 1985–1991 рр.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

У дисертаційному дослідженні Потапенко Руслани Михайлівни «Науково-педагогічна інтелігенція Української РСР в умовах соціогуманітарних змін 1985–1991 рр.» порушення норм академічної доброчесності не виявлено.

***Відповідність змісту автореферату основним положенням
дисертації, зауваження та дискусійні проблеми***

Зміст анотації розкриває основні положення та результати дисертації, які достовірні, мають наукову новизну і відповідають вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України.

Загалом на фоні позитивної оцінки дисертаційної роботи Р. М. Потапенко, повноти методологічної й теоретичної основи дослідження, актуальності варто зазначити, що проаналізована дисертаційна робота містить деякі дискусійні положення та зауваження, які не применшують її цінність роботи і є радше рекомендаціями, а саме:

1) тема дисертаційної роботи «Науково-педагогічна інтелігенція Української РСР в умовах соціогуманітарних змін 1985–1991 рр.», а мета дослідження – «показати соціогуманітарну складову діяльності науково-педагогічних працівників в умовах суспільно-політичних та соціокультурних трансформацій 1985–1991 рр.» (с. 4–5). На нашу думку, тут є певна невідповідність: оскільки в меті головним аспектом є діяльність і акцент робиться на ній, то було б доцільним віддзеркалити це в темі дисертації;

2) у підрозділі 1.2 «Джерельна та методологічна база дослідження» відсутній чіткій критерій розподілу залучених джерел (с. 26). Автор за основу взяла місце зберігання та публікації матеріалів, що не дає можливості оцінити їх інформаційний потенціал. Вважасмо, що доцільно було б за основу обрати як критерій їх походження, тоді класифікація набула б стрункішої форми й більш повно віддзеркалила загальний зміст кожної групи джерел;

3) підрозділ 2.2 «Науково-педагогічні кадри в умовах наростання державної ідеологічної кризи та деполітизації освіти» містить аналіз ставлення науково-педагогічних кадрів до трансформаційних процесів, що відбувались у республіці в досліджуваний період. При цьому на перший план здобувачка виводить ту частину інтелігенції, яка була опозиційно налаштована до застарілого ідеологічного курсу, сподіваючись на демократичні зміни в контексті «перебудови». Тож практично поза увагою залишається

консервативно налаштована інтелігенція про ставлення якої в роботі згадано побіжно (с. 83, 110). Залучення до роботи матеріалів періодичних видань дає можливість простежити й ці настрої;

4) в підрозділі 3.1 «Науково-педагогічна інтелігенція в мовному дискурсі та реалізації Закону про мови» (с. 131–159) досліджується здобуття українською мовою статусу державної в УРСР. Об'єктивною складовою цього процесу були дискусії між прибічниками та противниками правового визначення та законодавчого закріплення цього статусу. Дефініція «мовний дискурс», яку вжито в назві, має дещо інший контекст, оскільки її використовують лінгвісти для позначення певних ознак та орієнтацій, що характерні для мови. Таким чином, вживання у назві підрозділу даного словосполучення викривляє його зміст. Імовірно, доцільно було б ужити слово «дискусія» або близькі до нього за значенням слова.

Втім, висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Р. М. Потапенко, що є завершеним дослідженням, у якому отримано нові обґрунтовані результати.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки

Дисертація є завершеною оригінальною працею, присвяченою вирішенню актуальної наукової проблеми. Анотація дисертації віддзеркалює всі наукові положення, що захищаються.

Подана до захисту робота написана науковим стилем, матеріал викладений у логічній послідовності, висновки науково обґрунтовані і відповідають меті та науковим завданням дослідження. Положення дисертації мають не лише теоретичне, а й практичне значення.

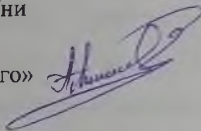
Результати дисертаційної роботи автор належно апробувала на науково-практичних конференціях і виклала у фахових наукових публікаціях.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що за змістом, оформленням, актуальністю, високим рівнем вирішення наукових проблем

дисертація Поталенко Руслани Михайлівни «Науково-педагогічна інтенсивність Української РСР в умовах соціогуманітарних змін 1985–1991 рр.», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (зарєєстрованого в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023) та пп. 9-18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 р. № 927), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки зі спеціальності 032 – Історія та археологія.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії, факультету
соціології і права Національного
технічного університету України
«Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

Анна МАХІНЬКО

Підпис Махінько А.І. засвідчую

Учений секретар КПІ імені Ігоря Сікорського

Валерія ХОЛЯВКО